

การรำของผู้ประกอบพิธีในพิธีไหว้ครูโขน - ละคร

นายประเมษฐ์ บุณยะชัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย ภาควิชานาฏยศิลป์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2540

ISBN : 974 - 637 - 819 - 8

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

MASTER OF CEREMONY'S DANCES IN THE RITE OF
PAYING HOMAGE TO TEACHERS OF KHON AND LAKON

MR. PRAMATE BOONYACHAI

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Thai Dance

Department of Dance

Graduate School

Chulalongkorn University

Academic Year 1997

ISBN ; 974 - 637 - 819 - 8

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การรำของผู้ประกอบพิธีในพิธีไหว้ครูโบราณ-ละคร

โดย

นายประเมษฐ์ บุณยะชัย

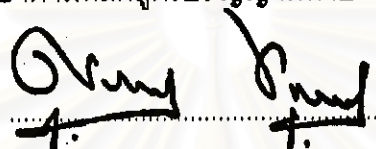
ภาควิชา

นาฏยศิลป์

อาจารย์ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(ศาสตราจารย์ นายแพทย์สุภวัฒน์ ชุตินวงศ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(อาจารย์จรรยา นงแสงวิเชียร)

อาจารย์ที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์)

กรรมการ

(อาจารย์สวภา เวชสุรักษ์)

กรรมการ

(อาจารย์อุดม อังสุธร)

พิธีพื้นถิ่นแบบทศกัณฐ์วิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงแผ่นเดียว

ประเมษฐ์ นฤนยะชัย : การรำของผู้ประกอบพิธีในพิธีไหว้ครูโขน-ละคร

(MASTER OF CEREMONY'S DANCES IN THE RITE OF PAYING HOMAGE TO TEACHERS OF KHON AND LAKON)

อ. ที่ปรึกษา : รศ. ดร. สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 511 หน้า ISBN 974-637-819-8

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาพิธีไหว้ครูโขน-ละคร (พิธีหลวง) การศึกษาเน้นในเรื่องการรำของผู้ประกอบพิธีในพิธีไหว้ครูโขน-ละคร ซึ่งประกอบด้วยเพลงหน้าพาทย์สำคัญ 7 เพลง ได้แก่ พราหมณ์นำเข้า พราหมณ์ออก เสมอเถร เสมอสามลา เชิด (ถวายเครื่อง) โปรยข้าวตอกและกรวอรำ การศึกษาได้แบ่งกลุ่มผู้ประกอบพิธีเป็น 3 ยุค ตามเกณฑ์สังกัดควบคุมบังคับบัญชาและการแต่งตั้ง ยุคที่ 1 พ.ศ.2397-2478 เป็นยุคที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือยุครวมมหรสพ ยุคที่ 2 พ.ศ.2488-2527 เป็นยุคกรมศิลปากรหรือตั้งโรงเรียนนาฏศิลป์ ยุคที่ 3 พ.ศ.2527-ปัจจุบัน เป็นยุคที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้ประกอบพิธีขึ้นใหม่

ผลของการวิจัยสรุปได้ว่า การประกอบพิธีไหว้ครู ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ภาค คือ ภาคพิธีสงฆ์ ภาคพิธีไหว้ครูและภาคพิธีครอบ การรำของผู้ประกอบพิธีแต่เดิมปรากฏอยู่ในภาคพิธีครอบเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันได้พบว่าการรำนหน้าพาทย์บางหน้าพาทย์ไปอยู่ในภาคพิธีไหว้ครู โดยเฉพาะหน้าพาทย์พราหมณ์เข้า จากการวิจัยพบว่าการเปลี่ยนแปลงเกิดจากปัจจัยในเรื่องการเพิ่มสถานภาพของผู้ประกอบพิธีจากหัวหน้าศิษย์ เป็นพราหมณ์ผู้ทรงศีล ซึ่งเป็นแนวคิดของหลวงวิลาศวงศาเป็นท่านแรก นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงลำดับการรำอีกหลายหน้าพาทย์เกิดจากแนวคิดและกำหนดระยะเวลาในการประกอบพิธีอีกด้วย

จุดประสงค์ในการรำของผู้ประกอบพิธี พบว่า มีอยู่ 2 ประการ คือ 1. รำในฐานะหัวหน้าศิษย์ เพื่อถวายพิธีกรรม ลักการะและสมโภชแด่ครู เช่น หน้าพาทย์เชิด โปรยข้าวตอก และกรวอรำ 2. รำในฐานะพระภคตฤณีและพราหมณ์ผู้ทรงศีล เพื่อประกอบพิธีครอบในภาวะต่าง ๆ ได้แก่ หน้าพาทย์พราหมณ์เข้า พราหมณ์ออก เสมอเถร และเสมอสามลาการรำของผู้ประกอบพิธีในหน้าพาทย์ต่าง ๆ พบว่ากระบวนการรำตรงกับท่ารำของตัวพระและใกล้เคียงกับตัวยักษ์ในนาฏศิลป์โขน สามารถสรุปได้ว่า ลักษณะของท่าปรากฏอยู่ในท่ารำเพลงช้า เพลงเร็ว ท่ารำแม่บทใหญ่ และแม่ท่ายักษ์ รูปแบบการเคลื่อนที่ของผู้ประกอบพิธีในหน้าพาทย์ต่าง ๆ ใช้ทิศทางด้านขวามือของผู้รำเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ลำดับของท่ารำเป็นการเรียงลำดับจากการใช้ระดับมือต่ำไปหาสูง เป็นข้อพิสูจน์ได้ว่าหน้าพาทย์ที่ผู้ประกอบพิธีรำท่า เป็นลักษณะรูปแบบหน้าพาทย์ของนาฏศิลป์โขนซึ่งเป็นข้อสนับสนุนในเรื่องกฎเกณฑ์การคัดเลือกผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร (พิธีหลวง) ในข้อที่ว่า ผู้ประกอบพิธีจะต้องเป็นครูผู้ใหญ่ฝ่ายพระเท่านั้นและที่สุดอาจใช้ครูผู้ใหญ่ฝ่ายยักษ์ แต่ไม่เคยปรากฏว่าครูผู้ใหญ่ฝ่ายยักษ์ได้เป็นผู้ประกอบพิธี ลักษณะพิธีไหว้ครูโขน-ละคร และการรำของผู้ประกอบพิธี เป็นสิ่งที่ยืนยันในประเพณีการบูชาเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องในนาฏศิลป์ไทย ที่สำคัญที่สุดแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสืบทอดองค์ความรู้จากนาฏราช (พระอิศวร) มาสู่มวลมนุษย์ ซึ่งเป็นความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ที่ก่อให้เกิดรูปแบบพิธีไหว้ครู เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจะต้องคงอยู่ตลอดไป

ภาควิชา นาฏศิลป์
สาขาวิชา นาฏศิลป์ไทย
ปีการศึกษา 2540

ลายมือชื่อนิติต *ประเมษฐ์ นฤนยะชัย*
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา *[ลายมือ]*
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

พิมพ์ต้นฉบับบทกัณฑ์อโศกนิพนธ์ถวายในครอบเศียรพระมหากษัตริย์สยาม

C 3970975035 : MAJOR THAI DANCE

KEY WORD : MASTER OF CEREMONY'S DANCES IN THE RITE OF PAYING HOMAGE TO TEACHERS OF KHON AND LAKON.
PRAMATE BOONYACHAI : MASTER OF CEREMONY'S DANCES IN THE RITE OF PAYING HOMAGE TO
TEACHERS OF KHON AND LAKON. THESIS ADVISOR : ASSO. PROF. SURAPONE VIRULRAK , Ph. D., 511 pp.
ISBN 974-637-819-8

This thesis aims at studying the royal rite of paying homage to the teachers of khon and lakon. It focusses on the dance of the master of ceremony during the rite which comprises of seven dance set peices : Brahm Khao, Samue Then, Samue Sam La, Choed (Tawai Krueng), Proei Khao Tok, and Krao Ram. The study devided the rite into three periods according to the supreme master of ceremony when each of them was responsible for the rite. First period was under the royal patronage or the Royal Performing Arts Department period (1854-1935). Second period was under the Fine Arts Department or the Dramatic Arts School period (1945-1984), and the period since His Majesty the King bestowed the new master of ceremony in 1984 until today.

The study finds that the rite has three important parts : Buddhistic rite, Paying homage rite, and the rite to authorise the ones to perform or to teach. The dances of the master of ceremony were mostly performed in the third part in the olden day; but some of them are performed in the second part today. This change may be based upon the fact that the master of ceremony is gaining a higher status. This was firstly laid out by Luang Wilas Wong Ngam. The change may also come from the time constraint.

Two objectives of the dance are found. First is the dance of the students who intend to present offerings to the teachers. The dances are Choed, Proei Kao Tok and Krao Ram. Second is the dance of Bharat Muni and other brahmins who suppose to preside over at the ceremony to authorise the ones to perform and to teach. The dances in this second part are Brahm Khao, Brahm Ok, Samue Then, Samue Sam La. Dance style in the rite is similar to the hero and the demon in Khon. Dance postures are found in the dance basic patterns. Dances mostly moves towards the stage right. Hands move from low to high positions which indicated that the dances are taken from khon performance. Only one who performs hero role in khon or lakon can be the master of ceremony. The one who is demon can also be the master of ceremony but that has not happened in the history. The rite and the dances of the master of ceremony indicate the cultural tradition of worshipping the Hindu gods who are related to the dance. The rite significantly shows the continuity of dance knowledge derived from Nataraj (Shiva) which brought about the rite of paying homage to teachers of khon and lakon.

ภาควิชา..... นาฏยศิลป์.....

สาขาวิชา..... นาฏยศิลป์ไทย.....

ปีการศึกษา..... 2540.....

ลายมือชื่อนิสิค.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาของ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และอาจารย์อุดม อังศุธร แห่งวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ซึ่งท่านได้ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นต่าง ๆ ในการวิจัยมาด้วยดีเสมอมา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยรำลึกในพระคุณของ คุณครูอุดม ยมะคุปต์ และคุณครูอาคม สายาคม ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ และผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ ของกรมศิลปากรที่ล่วงลับไปแล้ว ขณะที่มีชีวิตอยู่ท่านทั้งสองได้เมตตาให้ผู้วิจัยได้เข้าไปรับใช้ใกล้ชิด และได้ถ่ายทอดความรู้ในเรื่องพิธีการไหว้ครู ที่มีอาจศึกษาได้จากตำราเล่มใด จากประสบการณ์ความรู้ที่ได้รับจากท่าน สามารถนำมาเป็นข้อวิจัยในครั้งนี้

ประการหนึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละครของ กรมศิลปากรทุกท่าน ที่ได้กรุณาอมอบข้อมูลตลอดจนให้โอกาสแก่ผู้วิจัยได้ศึกษาดำรงไหว้ครูที่ทุกท่านห่วงหาเนียง และไม่เคยเปิดเผยมาก่อน นับเป็นความกรุณาอย่างยิ่ง อนึ่งเนื่องจากทุนวิจัยครั้งนี้ บางส่วนได้รับมาจากทุนอุดหนุนการวิจัยของบัณฑิตวิทยาลัย จึงขอขอบพระคุณ บัณฑิตวิทยาลัย มา ณ ที่นี้ด้วย

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบรำลึกถึงพระคุณของ บิดา มารดา ผู้ซึ่งห่วงใยและได้พยายามห้ามปราม มิให้ลูกได้ศึกษาในวิชานาฏศิลป์ เพราะเกรงว่าจะไม่สามารถเลี้ยงชีพได้ ตามความคิดนึกของบุคคลในสังคมเก่า แต่ที่สุดเมื่อเห็นความตั้งใจจริงของลูก ก็อนุญาตและสนับสนุน ซึ่งเป็นพลังผลักดันให้ประสบผลสำเร็จในวันนี้ได้ จึงขอกราบแทบเท้าด้วยรำลึกถึงพระคุณอยู่ตลอดไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ท
บทที่	
1. บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	4
วิธีดำเนินการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	9
นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	9
2. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	11
ส่วนที่ 1 นิยามของคำว่า “ครู” และสัญลักษณ์ที่ใช้ในการให้ครู	11
ส่วนที่ 2 ความสำคัญของเทพเจ้าในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร	16
ส่วนที่ 3 รูปแบบพิธีไหว้ครูโซน-ละคร (พิธีหลวง)	23
ส่วนที่ 4 ประวัติผู้ประกอบพิธีโซน-ละคร สายพิธีหลวง	30
3. ความสำคัญและความเป็นมาของพิธีไหว้ครูโซน-ละคร	36
3.1 ความสำคัญของพิธีไหว้ครูในเรื่องความเชื่อ	39
3.1.1 อิทธิพลความเชื่อจากความเชื่อดั้งเดิม (การนับถือผี)	40
3.1.2 อิทธิพลความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์	40
3.1.3 อิทธิพลความเชื่อจากพุทธศาสนา	42
3.2 ความสำคัญของพิธีไหว้ครูจากเรื่องค่านิยม	45
3.2.1 ค่านิยมในเรื่องความกตัญญูกตเวทิตา	46
3.2.2 ค่านิยมในเรื่อง สำนึกในหน้าที่และรู้จักฐานะของตน	47

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.2.3 คำนิยมในเรื่องการสร้างสามัคคี	48
3.2.4 คำนิยมในเรื่องการให้อภัยซึ่งกันและกัน	49
3.3 ความเป็นมาของพิธีไหว้ครูอิน-ละคร (พิธีหลวง).....	53
3.4 การสืบทอดประเพณีไหว้ครูอิน-ละคร (พิธีหลวง)	
ตั้งแต่ พ.ศ.2397 - พ.ศ.2540.....	57
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2394 - พ.ศ.2411)	
นายเกษ (พระราม)	58
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411 - พ.ศ.2424)	
นายนิม (อิเหนา)	59
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนปลาย	
(พ.ศ.2425 - พ.ศ.2453)	62
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453 - พ.ศ.2468)	
พระยานัญจนารักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต).....	62
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2468 - พ.ศ.2477).....	65
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (พ.ศ.2477 - พ.ศ.2489)	
และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน	
(พ.ศ.2489-ปัจจุบัน).....	67
หลวงวิลาศวงาม (หว่า อินทรนัญ) พ.ศ.2488 - พ.ศ.2505	67
นายอาดม สายาคม พ.ศ.2505 - พ.ศ.2525.....	69
ม.ร.ว.จตุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์ พ.ศ.2525 - พ.ศ.2527.....	74
ผู้ประกอบพิธีที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานครอบ	
ให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูอิน-ละคร เมื่อ พ.ศ.2527.....	76
นายธีรยุทธ ยวงศรี	79
นายธงไชย โภชยามย์	81
นายทองสุก ทองหลิม	83
นายอุดม อังศุธร	85
นายสมบัติ แก้วสุจริต	86

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
สรุปการสืบทอดประเพณีไหว้ครูโซน-ละคร (พิธีหลวง).....	88
สรุปสาระสำคัญในบทที่ 3 เรื่องความสำคัญและความเป็นมาของ พิธีไหว้ครูโซน-ละคร	92
4. ลักษณะการประกอบพิธีไหว้ครูโซน-ละคร (พิธีหลวง)	103
4.1 พิธีการไหว้ครู ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ภาค	103
ภาคพิธีสงฆ์	104
ภาคพิธีไหว้ครู	108
ภาคพิธีครอบ	111
4.2 ขั้นตอนการไหว้ครูโซน-ละคร	114
ขั้นที่ 1 ไหว้ครูเมื่อเริ่มเรียน (ค่านับครู)	115
ขั้นที่ 2 ไหว้ครูและครอบ (ก้าวเข้าสู่ภาวะความเป็นศิลปิน)	116
ขั้นที่ 3 ไหว้ครูและครอบ (รับมอบ) เป็นการอนุญาตให้เป็นครู	117
ขั้นที่ 4 ไหว้ครูและครอบ (เพื่อต้อนรับแพทย์สูงสุด “องค์พระพิราพ”)	118
ขั้นที่ 5 ไหว้ครูและครอบ (เพื่อเป็นผู้ประกอบพิธี)	119
4.3 องค์ประกอบพิธีการไหว้ครูโซน-ละคร	120
4.3.1 ส่วนของพิธีกรรม	121
- กฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับกำหนดการประกอบพิธี (เวลา)	121
- กำหนดวันที่นิยมประกอบพิธีไหว้ครู	121
- กำหนดเดือนที่นิยมประกอบพิธีไหว้ครู	122
- องค์ประกอบเรื่องสถานที่ การจัดตั้งศิระโซน เครื่องสังเวद्य กระยาบวช เครื่องใช้ในพิธี เครื่องกำนลบูชาครู	123
- การจัดสถานที่	123
- การจัดมณฑลพิธีที่บูชาในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร (พิธีหลวง)	127
- การจัดอย่างย่อ	128
- การจัดอย่างเต็มพิธี	130
- การจัดตั้งเครื่องสังเวद्य เครื่องกระยาบวชและเครื่องใช้ในพิธี	139

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
- เครื่องใช้ในพิธี	144
- ชั้นสาครลายสิบสองนักษัตร	145
- เชือกบาศ	147
- หนังสือ	149
- ผ้าห้อยหน้าครุ	151
- วงปีพาทย์ประกอบพิธีไหว้ครุโชน-ละคร	155
- เงินกำนลนุชาครุ	156
- ชั้นกำนลนุชาครุ	157
- ครุทักษิณา	157
4.3.2 ผู้ประกอบพิธี	160
ขนบบัญญัติในการคัดเลือกผู้ประกอบพิธี	160
บทบาทและหน้าที่ของผู้ประกอบพิธี.....	163
บทบาทในด้านการรำนั้พาทย์ของผู้ประกอบพิธี	167
ขนบบัญญัติเรื่องการนุ่งหมของผู้ประกอบพิธี	170
4.4 ลักษณะการประกอบพิธีไหว้ครุโชน-ละคร (พิธีหลวง)	180
4.4.1 พิธีหลวงยุคที่ 1 (พ.ศ.2397 - 2478)	184
แบบแผนการประกอบพิธีไหว้ครุละครหลวง พ.ศ.2397	
นายเกษ (พระราม) เป็นผู้ประกอบพิธี.....	184
แบบแผนการประกอบพิธีไหว้ครุและครอบโชนละครและ	
ปีพาทย์ครั้งใหญ่ พ.ศ.2457 พระยานั้ฎกานุรักษ์	
เป็นผู้ประกอบพิธี	191
เหตุการณ์ในพระราชพิธีไหว้ครุและครอบโชนละครและ	
ปีพาทย์ครั้งใหญ่ พ.ศ.2457 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	194
เรื่องตำราไหว้ครุ ฉบับพระยานั้ฎกานุรักษ์ รูปแบบที่ 2.....	196

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.4.2	พิธีหลวงยุคที่ 2 สมัยตั้งโรงเรียนนาฏศิลป์ (พ.ศ.2488-2527) 201
	แบบแผนการประกอบพิธี ฉบับ นายอาคม สายาคม (พ.ศ.2525-2527) 202
	แบบแผนการประกอบพิธีฉบับ ม.ร.ว.จรรยาสุวสดี สุขสวัสดิ์ (พ.ศ.2525-2527) 211
4.4.3	พิธีหลวงยุคปัจจุบัน (พ.ศ.2527-ปัจจุบัน) 217
	แบบแผนการประกอบพิธี ฉบับ นายธีรยุทธ ยวงศรี..... 218
	แบบแผนการประกอบพิธี ฉบับ นายธงไชย โภชยามรย์..... 225
	แบบแผนการประกอบพิธี ฉบับ นายทองสุข ทองหลิม..... 232
	แบบแผนการประกอบพิธี ฉบับ นายอุดม อังสุธร 238
	แบบแผนการประกอบพิธี ฉบับ นายสมบัติ แก้วสุจริต..... 243
	สรุปแบบแผนแผนการประกอบพิธีของผู้ประกอบพิธีทั้ง 5 ท่าน..... 252
	สรุปหน้าพาทย์ที่ผู้ประกอบพิธีรำรำในการประกอบพิธี ไหว้ครูโซน-ละคร พิธีหลวง..... 261
5.	การรำของผู้ประกอบพิธีในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร..... 263
	ความหมายของคำที่ใช้ในการอธิบายท่ารำ..... 264
	สัญลักษณ์ในการบันทึกท่ารำ..... 266
	สัญลักษณ์การใช้ทิศทาง..... 267
5.1	หน้าพาทย์เพลงพราหมณ์เข้า..... 268
5.1.1	ความหมายและความสำคัญของเพลงพราหมณ์เข้า 268
5.1.2	ลำดับชั้นในพิธี..... 269
5.1.3	ลักษณะท่ารำของเพลงพราหมณ์เข้า..... 269
5.1.4	อุปกรณ์การรำ 271
5.1.5	กระบวนการรำนหน้าพาทย์พราหมณ์เข้าในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร..... 274
	การใช้ท่ารำต่าง ๆ ในการรำนหน้าพาทย์เพลงพราหมณ์เข้า (ถือสังข์)... 286
	1. ลักษณะที่เป็นชื่อท่าหรือวิธีปฏิบัติ 286
	2. ลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด 293

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3. ลักษณะการใช้มือ	294
4. ลักษณะการใช้ทิศทาง	295
5.2 หน้าพาทย์เพลงพราหมณ์ออก	298
5.2.1 ความหมายและความสำคัญของเพลงพราหมณ์ออก.....	298
5.2.2 ลำดับชั้นในพิธี	299
5.2.3 ลักษณะท่าร่ำของเพลงพราหมณ์ออก.....	299
5.2.4 อุปกรณ์การร่ำ	301
5.2.5 กระบวนการร่ำหน้าพาทย์พราหมณ์ออกในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร... 301	
การใช้ท่าร่ำต่าง ๆ ในการร่ำหน้าพาทย์เพลงพราหมณ์ออก (ถือไม้เท้า)	307
1. ลักษณะที่เป็นชื่อท่าและวิธีปฏิบัติ.....	307
2. ลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด.....	313
3. ลักษณะการใช้มือ	314
4. ลักษณะการใช้ทิศทาง.....	315
กระบวนการร่ำหน้าพาทย์พราหมณ์ออก (ถือไม้เท้า) แบบที่ 2....	318
5.3 หน้าพาทย์เพลงเสมอเถร	322
5.3.1 ความหมายและความสำคัญของเพลงเสมอเถร	322
5.3.2 ลำดับชั้นในพิธี.....	324
5.3.3 ลักษณะท่าร่ำของเพลงเสมอเถร.....	325
5.3.4 อุปกรณ์การร่ำ.....	327
5.3.5 กระบวนการร่ำหน้าพาทย์เสมอเถรในพิธีไหว้ครูโซน-ละคร..... 327	
การใช้ท่าร่ำต่าง ๆ ในการร่ำหน้าพาทย์เพลงเสมอเถร (ถือไม้เท้า).334	
1. ลักษณะที่เป็นชื่อท่าและวิธีปฏิบัติ.....	335
2. ลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด.....	340
3. ลักษณะการใช้มือ.....	341
4. ลักษณะการใช้ทิศทาง.....	342

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.4 หน้าพาทย์เพลงเสมอสามลา.....	345
5.4.1 ความหมายและความสำคัญของเพลงเสมอสามลา.....	345
5.4.2 ลำดับชั้นในพิธี.....	347
5.4.3 ลักษณะท่าร่ำของเพลงเสมอสามลา.....	347
5.4.4 อุปกรณ์การร่ำ.....	349
5.4.5 กระบวนการร่ำหน้าพาทย์เสมอสามลาในพิธีไหว้ครูโขน-ละคร.....	351
การใช้ท่าร่ำต่าง ๆ ในการร่ำหน้าพาทย์เพลงเสมอสามลา (ถือไม้เท้า).....	363
1. ลักษณะที่เป็นชื่อท่าและวิธีปฏิบัติ.....	363
2. ลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด.....	368
3. ลักษณะการใช้มือ.....	370
4. ลักษณะการใช้ทิศทาง.....	371
กระบวนการร่ำหน้าพาทย์เสมอสามลา (ถือไม้เท้า) แบบที่ 2....	374
5.5 หน้าพาทย์เพลงเชิด (ถวายเครื่อง).....	385
5.5.1 ความหมายและความสำคัญของเพลงเชิด.....	385
5.5.2 ลำดับชั้นในพิธี.....	386
5.5.3 ลักษณะท่าร่ำของเพลงเชิด.....	386
5.5.4 อุปกรณ์การร่ำ.....	387
5.5.5 กระบวนการร่ำหน้าพาทย์เชิดในพิธีไหว้ครูโขน-ละคร.....	388
การใช้ท่าร่ำต่าง ๆ ในการร่ำหน้าพาทย์เชิด (ถวายเครื่อง).....	392
1. ลักษณะที่เป็นชื่อท่าและวิธีปฏิบัติ.....	393
2. ลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด.....	396
3. ลักษณะการใช้มือ.....	397
4. ลักษณะการใช้ทิศทาง.....	398

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.6 หน้าพาทย์เพลงโปรยข้าวตอก.....	400
5.6.1 ความหมายและความสำคัญของเพลงโปรยข้าวตอก.....	401
5.6.2 ลำดับชั้นในพิธี.....	401
5.6.3 ลักษณะท่าร่ำของเพลงโปรยข้าวตอก.....	403
5.6.4 อุปกรณ์การร่ำ.....	405
5.6.5 กระบวนการร่ำหน้าพาทย์โปรยข้าวตอก (เที่ยวเดียวและสองเที่ยว) ในพิธีไหว้ครูโขน-ละคร.....	406
การใช้ท่าร่ำต่าง ๆ ในการร่ำหน้าพาทย์โปรยข้าวตอก.....	415
1. ลักษณะที่เป็นชื่อท่าและวิธีปฏิบัติ.....	416
2. ลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด.....	420
3. ลักษณะการใช้มือ	421
4. ลักษณะการใช้ทิศทาง	422
5.7 หน้าพาทย์เพลงกราวร่ำ	425
5.7.1 ความหมายและความสำคัญของเพลงกราวร่ำ	425
5.7.2 ลำดับชั้นในพิธี	426
5.7.3 ลักษณะท่าร่ำของเพลงกราวร่ำ.....	427
5.7.4 อุปกรณ์การร่ำ.....	428
5.7.5 กระบวนการร่ำหน้าพาทย์กราวร่ำ (ร่ำส่งครู) ในพิธีไหว้ครูโขน-ละคร.....	429
การใช้ท่าร่ำต่าง ๆ ในการร่ำหน้าพาทย์กราวร่ำ (ร่ำส่งครู).....	437
1. ลักษณะที่เป็นชื่อท่าและวิธีปฏิบัติ.....	438
2. ลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด.....	441
3. ลักษณะการใช้มือ.....	442
4. ลักษณะการใช้ทิศทาง.....	443
สรุปสาระสำคัญเรื่องการร่ำของผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร.....	446

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6. บทสรุปและเสนอแนะ.....	479
รายการอ้างอิง.....	503
รายการสัมภาษณ์	509
ประวัติผู้วิจัย	511

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ในพิธีไหว้ครูละครนอก	183
ตารางที่ 2 แสดงลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ในพิธีไหว้ครู ฉบับนายเกษ (พระราม).....	186
ตารางที่ 3 แสดงลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ในพิธีไหว้ครู ฉบับนายเกษ (พระราม) จากพระตำราครอบไซนละคร (เล่ม 2).....	189
ตารางที่ 4 แสดงลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ในพิธีไหว้ครู ฉบับพระยานัฏกานุรักษ์	198
ตารางที่ 5 แสดงลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ในพิธีไหว้ครู ฉบับนายอาคม สายาคม.....	205
ตารางที่ 6 แสดงลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ในพิธีไหว้ครู ฉบับ ม.ร.ว.จรรยาสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์.....	214
ตารางที่ 7 แสดงลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ในพิธีไหว้ครู ฉบับนายธีรยุทธ ยวงศรี	221
ตารางที่ 8 แสดงลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ในพิธีไหว้ครู ฉบับนายธงไชย โภชยามย์	228
ตารางที่ 9 แสดงลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ในพิธีไหว้ครู ฉบับนายทองสุข ทองหลิม	234
ตารางที่ 10 แสดงลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ในพิธีไหว้ครู ฉบับนายอุดม อังศุธร	240
ตารางที่ 11 แสดงลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ในพิธีไหว้ครู ฉบับนายสมบัติ แก้วสุจริต	246
ตารางที่ 12 แสดงการเปรียบเทียบลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ ในพิธีหลวง ยุคที่ 1	256
ตารางที่ 13 แสดงการเปรียบเทียบลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ ในพิธีหลวง ยุคที่ 2	258

สารบัญตาราง (ต่อ)

	หน้า
ตารางที่ 14 แสดงการเปรียบเทียบลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ ในพิธีหลวง ยุคปัจจุบัน	259
ตารางที่ 15 แสดงการเปรียบเทียบลำดับขั้นตอนการเรียกเพลงหน้าพาทย์ ในพิธีหลวง ทั้ง 3 ยุค	261
ตารางที่ 16 แสดงกระบวนการรำนหน้าพาทย์พราหมณ์เข้า (ถือสังข์)	274
ตารางที่ 17 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	286
ตารางที่ 18 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	287
ตารางที่ 19 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	288
ตารางที่ 20 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	289
ตารางที่ 21 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	290
ตารางที่ 22 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	291
ตารางที่ 23 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	292
ตารางที่ 24 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด	293
ตารางที่ 25 แสดงลักษณะการใช้มือ	295
ตารางที่ 26 แสดงการใช้ทิศทาง	295
ตารางที่ 27 แสดงกระบวนการรำนหน้าพาทย์พราหมณ์ออก (ถือไม้เท้า)	302
ตารางที่ 28 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	307
ตารางที่ 29 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	308
ตารางที่ 30 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	309
ตารางที่ 31 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	310
ตารางที่ 32 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	311
ตารางที่ 33 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	312
ตารางที่ 34 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด	313
ตารางที่ 35 แสดงลักษณะการใช้มือ	315
ตารางที่ 36 แสดงการใช้ทิศทาง	315

สารบัญตาราง (ต่อ)

	หน้า
ตารางที่ 37 แสดงกระบวนการรำน้ำพาทย์พราหมณ์ออก (ถือไม้เท้า) แบบที่ 2	318
ตารางที่ 38 แสดงความหมายการใช้หน้าพาทย์เสมอเถร	323
ตารางที่ 39 แสดงกระบวนการรำน้ำพาทย์เสมอเถร (ถือไม้เท้า)	327
ตารางที่ 40 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	335
ตารางที่ 41 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	336
ตารางที่ 42 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	337
ตารางที่ 43 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	338
ตารางที่ 44 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	339
ตารางที่ 45 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด	340
ตารางที่ 46 แสดงลักษณะการใช้มือ	342
ตารางที่ 47 แสดงการใช้ทิศทาง	343
ตารางที่ 48 แสดงความหมายการใช้หน้าพาทย์เสมอสามลา และอุปกรณ์ ที่ถือในขณะรำของผู้ประกอบพิธีที่ปรากฏหลักฐาน	346
ตารางที่ 49 แสดงกระบวนการรำน้ำพาทย์เสมอสามลา (ถือไม้เท้า)	351
ตารางที่ 50 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	363
ตารางที่ 51 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	364
ตารางที่ 52 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	365
ตารางที่ 53 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	366
ตารางที่ 54 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	367
ตารางที่ 55 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด.....	368
ตารางที่ 56 แสดงลักษณะการใช้มือ	370
ตารางที่ 57 แสดงการใช้ทิศทาง	371
ตารางที่ 58 แสดงกระบวนการรำน้ำพาทย์เสมอสามลา (ถือไม้เท้า) แบบที่ 2	374
ตารางที่ 59 แสดงกระบวนการรำน้ำพาทย์เซ็ด (ถวายเครื่อง)	388
ตารางที่ 60 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	393
ตารางที่ 61 แสดงการใช้ท่ารำในลักษณะต่าง ๆ	394

สารบัญตาราง (ต่อ)

	หน้า
ตารางที่ 62 แสดงการใช้ทำร่าในลักษณะต่าง ๆ	395
ตารางที่ 63 แสดงการใช้ทำร่าในลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด	396
ตารางที่ 64 แสดงการใช้ทิศทาง	398
ตารางที่ 65 แสดงกระบวนการร่าหน้าพาทย์ไปรยข้าวตอก	406
ตารางที่ 66 แสดงการใช้ทำร่าในลักษณะต่าง ๆ	416
ตารางที่ 67 แสดงการใช้ทำร่าในลักษณะต่าง ๆ	417
ตารางที่ 68 แสดงการใช้ทำร่าในลักษณะต่าง ๆ	418
ตารางที่ 69 แสดงการใช้ทำร่าในลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด	420
ตารางที่ 70 แสดงการใช้ทิศทาง	422
ตารางที่ 71 แสดงกระบวนการร่าหน้าพาทย์กราวร่า (ร่าส่งครู)	429
ตารางที่ 72 แสดงการใช้ทำร่าในลักษณะต่าง ๆ	438
ตารางที่ 73 แสดงการใช้ทำร่าในลักษณะต่าง ๆ	439
ตารางที่ 74 แสดงการใช้ทำร่าในลักษณะที่เป็นนาฏยศัพท์และลักษณะเบ็ดเตล็ด	441
ตารางที่ 75 แสดงลักษณะการใช้มือ	442
ตารางที่ 76 แสดงการใช้ทิศทาง	443

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

			หน้า
บทที่ 3	ภาพ พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ผู้ประกอบพิธี พ.ศ.____ - พ.ศ.2478	98	
	ภาพ ศีรษะพระภทรตฤณี พระพิราพ เทริด พระตำราไม้เท้า เทวรูป พร้อมตู้ของพระยานัฏกานูรักษ์ ที่คุณหญิงนัฏกานูรักษ์มอบให้ นายอาคม สายาคม.....	99	
	ภาพ เทวรูปพร้อมตู้ของพระยานัฏกานูรักษ์ ที่คุณหญิงนัฏกานูรักษ์ มอบให้นายอาคม สายาคม.....	99	
	ภาพ หลวงวิลาศวงงาม (หว่า อินทรนัญ) ผู้ประกอบพิธี พ.ศ.2488- พ.ศ.2505	100	
	ภาพ นายอาคม สายาคม ผู้ประกอบพิธี พ.ศ.2505-พ.ศ.2525.....	101	
	ภาพ ม.ร.ว.จตุรนต์สวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ผู้ประกอบพิธี พ.ศ.2525-พ.ศ.2527.....	102	
	ภาพ ผู้ประกอบพิธีทั้ง 5 ท่าน ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ครอบพระราชนิพนธ์ให้เป็นผู้ประกอบพิธี เมื่อ พ.ศ.2527.....	102	
บทที่ 4	ภาพ การจัดศีรษะโขนในพิธีไหว้ครู (ค่านับครู) จากวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร	128	
	ภาพ นางเฉลย สุขะวณิช ครูผู้ใหญ่ฝ่ายนาฏศิลป์ประกอบพิธีไหว้ครู (ค่านับครู)	129	
	ภาพ นางเฉลย สุขะวณิช ครูผู้ใหญ่ฝ่ายนาฏศิลป์ ทำพิธีจับมือ	129	
	ภาพ แผ่นผังการจัดมณฑลพิธีและศีรษะโขนอย่างเต็มตามพิธี	131	
	ภาพ มณฑลพิธีที่บูชาในพิธีไหว้ครูและครอบโขนละคร (พิธีหลวง) ณ โรงละครแห่งชาติ	132	
	ภาพ แผ่นผังการจัดมณฑลพิธีไหว้ครูและครอบโขนละคร (พิธีหลวง) ตามแบบแผนของกรมศิลปากร ณ โรงละครแห่งชาติ	133	

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพ	แผนผังสถานที่ประกอบพิธีพระราชทานครอบประธานผู้ประกอบพิธี ไหว้ครูโขน-ละคร และพิธีต่อทำรำน้าพาทย์องค์พระพิราพ
	ณ ศาลาดุสิตาลัย (พ.ศ.2525) 137
ภาพ	เครื่องกระยาบวช 141
ภาพ	เครื่องสังเวช 142
ภาพ	เชือกบาศ ในพระราชพิธีไหว้ครูและครอบฯ พ.ศ.2527 147
ภาพ	ผ้าห้อยหน้าครูสีชมพูและสีแดง 151
ภาพ	วงปี่พาทย์เครื่องห้า 154
ภาพ	ระนาดทุ้ม 154
ภาพ	วงปี่พาทย์เครื่องคู่ 155
ภาพ	นายอาคม สายาคม ขณะเป็นผู้ประกอบพิธี 171
ภาพ	วิธีการนุ่งผ้าดองตะพึด ชั้นที่ 1 173
ภาพ	วิธีการนุ่งผ้าดองตะพึด ชั้นที่ 2 (จับจีบผ้า) 173
ภาพ	วิธีการจับจีบผ้า 174
ภาพ	วิธีการห่มผ้าพันตะนำ ชั้นที่ 1-2-3 174
ภาพ	วิธีการห่มผ้าพันตะนำ ชั้นที่ 4 175
ภาพ	วิธีการห่มผ้าพันตะนำ ชั้นที่ 5 175
ภาพ	ด้านหน้า การนุ่งผ้าดองตะพึด ห่มผ้าพันตะนำ 176
ภาพ	ด้านหลัง การนุ่งผ้าดองตะพึด ห่มผ้าพันตะนำ 177
ภาพ	ด้านข้าง การนุ่งผ้าดองตะพึด ห่มผ้าพันตะนำ 178
ภาพ	นายทองสุข ทองหลิม ขณะประกอบพิธีครอบ ณ โรงละครแห่งชาติ พ.ศ.2536 179
ภาพ	นายทองสุข ทองหลิม ขณะประกอบพิธีรับมอบ (ขั้นตอนหนึ่งของ การครอบ) เป็นการอนุญาตให้ไปเป็นครูนาฏยศิลป์ ณ โรงละครแห่งชาติ พ.ศ.2536 179

สารบัญภาพ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 5

ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้เดินที่ 1, 3	449
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้เดินที่ 2, 4	449
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้เดินที่ 5, 7	450
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้เดินที่ 6, 8	450
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้เดินที่ 9, 11	451
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้เดินที่ 10, 12	451
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้เดินที่ 13, 15	452
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้เดินที่ 14, 16	452
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้เดินที่ 17	453
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้เดินที่ 18	453
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้เดินที่ 19	454
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้เดินที่ 20 ไม้ลาที่ 1, 2, 3	454
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์เข้า ไม้ลาที่ 4	455
ภาพ	ตอนท้ายของหน้าพาทย์พราหมณ์เข้า (ถือสังข์)	455
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์ออก ไม้เดินที่ 1	457
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์ออก ไม้เดินที่ 2	457
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์ออก ไม้เดินที่ 3	458
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์ออก ไม้เดินที่ 4	458
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์ออก ไม้เดินที่ 5	459
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์ออก ไม้เดินที่ 6	459
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์ออก ไม้เดินที่ 7	460
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์ออก ไม้เดินที่ 8 ไม้ลาที่ 1, 2, 3	460
ภาพ	ทำร่าพราหมณ์ออก ไม้ลาที่ 4	461

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพ ทำรำเสมอเถร ไม้เดินที่ 1,3,5,7,9 ไม้ลาที่ 1, 3	463
ภาพ ทำรำเสมอเถร ไม้เดินที่ 2,4,6,8 ไม้ลาที่ 2, 4	463
ภาพ ทำรำเสมอเถร ในจังหวัดเพชรบูรณ์	464
ภาพ ทำรำเสมอเถร ในจังหวัดเพชรบูรณ์	464
ภาพ ทำรำเสมอสามลา ไม้เดินที่ 1, 3, 5	466
ภาพ ทำรำเสมอสามลา ไม้เดินที่ 2, 4	466
ภาพ ทำรำเสมอสามลา ไม้เดินที่ 6, 8, 10	467
ภาพ ทำรำเสมอสามลา ไม้เดินที่ 7, 9	467
ภาพ ทำรำเสมอสามลา ไม้เดินที่ 11, 13, 15 ไม้ลาที่ 1, 3	468
ภาพ ทำรำเสมอสามลา ไม้เดินที่ 12, 14 ไม้ลาที่ 2, 4	468
ภาพ ทำรำเสมอสามลา ในจังหวัดเพชรบูรณ์	469
ภาพ ทำรำเสมอสามลา ในจังหวัดเพชรบูรณ์	469
ภาพ ทำรำเชิด (ถวายเป็นเครื่อง) ทำถวายเป็นมงคล	471
ภาพ ทำรำเชิด (ถวายเป็นเครื่อง) ทำถวายเป็นมงคล	471
ภาพ ทำรำเชิด (ถวายเป็นเครื่อง) ทำถวายเป็นมงคลหน้าช้าง	472
ภาพ ทำรำเชิด (ถวายเป็นเครื่อง) ทำถวายเป็นมงคลหน้าช้าง	472
ภาพ ทำรำโปรยข้าวตอก ทำถวายเป็นมงคล	474
ภาพ ทำรำโปรยข้าวตอก ทำถวายเป็นมงคล	474
ภาพ ทำรำโปรยข้าวตอก ทำหมันตัวทางขวา ประเท้ายก แล้วเยื้องไหล่ 3 จังหวัด	475
ภาพ ทำรำโปรยข้าวตอก ทำหมันตัวทางซ้าย ประเท้ายก แล้วเยื้องไหล่ 3 จังหวัด	475
ภาพ ทำรำกรรกรำ ท่าที่ 1 แขนตั้งตั้งปลายมือ	477
ภาพ ทำรำกรรกรำท่าที่ 2 แขนตั้งมือขวาจับ มือซ้ายตั้งปลายมือ	477
ภาพ ทำรำกรรกรำ ท่าที่ 3 แขนตั้งมือซ้ายจับ มือขวาดังตั้งปลายมือ.....	478